

Korporativismus

„Korporace“ jsou vždy nějaká tělesa (*corpores*), zahrnující (ve smyslu pohlující) jednotlivce. Těleso je tu to hlavní, fundament, zatímco jeho část, jeho „dílek“, jednotlivec, zaměstnanec, je vždy cosi podřazeného, podružného.

Pojem sám spíše zavádí, než vysvětluje. Má totiž – také ve tvaru adjektiva – řadu dalších významů, ne vždy kompatibilních. Adjektivum „korporátní“ se kupříkladu běžně užívá v jazyce světa podniků (ve smyslu podnikový, korporátní sféra, korporátní etika).

V hodnotícím smyslu slova dnes pojem „korporativismus“ odkazuje k nežádoucímu vlivu nestátních organizovaných zájmů ve společnosti na rozhodující struktury moderního státu. Tak jej používal v devadesátých letech Václav Klaus při obraně standardního politického stranictví.

„Korporativismus“ dnes ovšem také odkazuje k poměrům, ve kterých velké nadnárodní zájmové (ekonomické, čím dále tím spíše finanční) skupiny (*pressure groups*) vyvíjejí více či méně úspěšný tlak na vlády celých států či na nějaké významné nadstátní organizace (třeba EU). Korporativismus jako celosvětová vláda největších koncernů a (investičních) bank je už dlouho pokládán za nežádoucí efekt globalizace, tedy za něco, co je „mimo kapitalismus a socialismus“.

Pro účely tohoto textu je nejdůležitější, že korporativismus také byl a stále ještě je rovněž výzvou – nabídkou – opustit svět politiky jako sféry zprostředkování mezi různými idejemi, ideály, hodnotovými žebříčky, a to prostřednictvím pluralistické soutěže stran. Ve společenské, politické realitě to znamená rezignovat na soutěživou demokracii, na kontrolu vládnoucích pravidelnými všeobecnými volbami. Ty ovšem pokládáme – přes všechny možné výhrady – za nejdůsažnější způsob kontroly těch u moci.

Zatímco parlamentarismus je založen na teritoriálně individuálním způsobu reprezentace, korporativismus sice rovněž znamená reprezentaci, ale funkční, kolektivní, ve smyslu profesní, která bere v úvahu jen funkce (místa ve společenské dělbě práce), ovšem zároveň silný stát.

Korporativismus byl, je a v budoucnosti může být lákavým pokušením vyhnout se světu soutěže o moc, boje o moc, válek o moc, kdysi světu tříd, třídního boje (v marxistickém smyslu). V tomto smyslu je korporativismus antiliberální a zároveň antimarxistický. Jde o pokušení nebezpečné, protože boj o moc („svobodný a dobrovolný vznik a soutěž politických stran“ podle Ústavy ČR) není sice jediným, ale určitě je dosud nejspolehlivějším prostředkem kontroly moci.

Korporativismus navazuje – či přímo, či nepřímo odkazuje – na raně novověké ideje stavovství v měřítku státu (a cechovního zřízení v měřítku města). Společnost uspořádaná stavovsky je vybudována na principu kolektivního, nikoli individualistického zastoupení zájmů. Do stavu je člověk vřazen někdy automaticky, například narozením, aniž o tom rozhodne, ba aniž o tom musí vědět. Anebo do stavu středověkého cechu: tam vstoupí, aniž měl na výběr. Je zkrátka vřazen, vržen svým místem v mocenské či duchovní (původně feudální) struktuře společnosti (aristokracie jako první stav, druhý církevní hodnostáři a třetí stav, měšťané, posléze čtvrtý stav, lid), anebo svým místem v materiálním světě výroby a obchodu. S rozvolněním feudálních vztahů a s nástupem kapitalistických je takto více méně automaticky vřazován již svým řemeslem, profesí, odvětvím v ekonomickém systému země a není k tomu třeba projevu jeho vůle.

Je třeba zdůraznit, že již i toto původní stavovství jako ideál funguje na dohodách, spolupráci, nikoli na soutěži o moc. Stavovské rozčlenění společnosti bývá pokládáno za cosi přirozeného, „organického“ ve smyslu „rostlého“. Stav, posléze korporace, se pak dohadují, za optimálních podmínek spolupracují, především však spolu nebojují o moc. To se pokládá za základní výhodu stavovství.

Platí, že tento zatím posledně jmenovaný „-ismus“ je někdy spojován více s ideou (a méně s praxí) neofeudálního stavovského státu. Je to však souvislost velmi volná. „Stavy“ byly přirozeně, „organicky“ vzniklé (ve smyslu „rostlé“) formace oproti toliko „mechanicky“ později vzniklým politickým stranám, ať již to byly mocensky (aristokracie) nebo spirituálně definované jednotky (duchovenstvo).

Korporativismus měl být alternativou vůči liberálním a socialistickým modelům společnosti. Přesto u nás mezi válkami lákala nepočtené české fašisty (významně sudetské Němce, dříve, než podlehli nacismu) vágní a nikdy konkrétně nedefinovaná myšlenka nechat vládnout stavy – v dobové verzi „korporace“ – místo politických stran. Občas je možné tuto alternativu zaznamenat i dnes v konzervativně orientované části katolické církve.

Korporace byly ovšem později, v prostředí fašistických nebo fašizujících států, skutečnými, byť uměle, seshora vytvořenými organizacemi zároveň zaměstnavatelů i zaměstnanců v témže odvětví – například zaměstnavatelů i zaměstnanců (absurdně třeba uhlobaronů i horníků), na rozdíl od rozdílných odborových svazů pro obě skupiny, což byla zase ústřední idea syndikalismu – „odborářství“ povýšeného na organizující princip společnosti.

Jde tu o věčné pokušení vyloučit soutěživou politiku jako praxi, která nejen připouští konflikty zájmů, konfrontuje je a usmiřuje, ale především jim umožňuje se vyjevit, a proto také nikdy neslibuje idylu, věčný mír. Kdo slibuje takový mír, dává najevo, že nepřipustí žádné konflikty. Ve skutečnosti je potlačí. To může splnit jen diktátor za tu cenu, že život ve společnosti tak či onak umrtví.

Protože stavů či sdružení je vždy omezený počet a jsou svým způsobem monopolním zástupcem těch či oněch zájmů, vskutku není o co soutěžit. Někdo, nějaká autorita, panovník, stát, vůdce jako Mussolini, musí ovšem rozhodnout, kdo, co tvoří stav, a zda tedy vůbec existuje. Stavů či později korporace pak vůči sobě vystupují v nekonkurenčních vztazích.

Soudilo se a leckde ještě soudí, že podle principů korporativismu by bylo možno vládnout i v soudobém moderním a postmoderním státě, že by to bylo dokonce snazší, méně konfliktní, protože politika má v sobě konflikty zabudovány přímo jako své stavební principy. Mezi ně patří všeobecně málo oblíbené politické strany, které snad všude ztrácejí členstvo.

Zatímco do stavu se nevstupuje, do politické strany (ale daleko častěji do volební místnosti, ve které se stáváte účastníkem soutěže) se vstupuje (anebo také nevstupuje na základě svobodného rozhodnutí daného jedince – jde rovněž o volbu) individuálně, aby se jednotlivec mohl účastnit soutěže o podobu obecné vůle.

Ukázalo se v moderní době již vícekrát, že takové předjednané, rádoby idylické vládnutí bez politiky, bez větších konfliktů, zdánlivě tedy předurčené k nekonfliktní spolupráci, si dříve či později vynutí vládcem, který dříve či později nastolí autoritářský režim, diktaturu. Zpravidla jde o některou z četných variant fašismu, ať se již ty které režimy k fašismu slovy hlásí, či nehlásí. Řekl bych, že odmítnutí parlamentarismu a jeho nahrazení nějakou formou rádoby „nekonfliktní“ reprezentace je pro fašismus charakteristické. Za definiční znak si ovšem korporativismus označit netroufám.

Soutěž o moc se i tak ukazuje jako civilizovanější řešení zájmových sporů než sebeupřímněji naprogramovaná spolupráce bez soutěže. Soutěž je pořád ještě soutěží, nikoli rvačkou. Soutěž je totiž implicitně, či explicitně definována tím, že se po dohodě zúčastněných vede podle pravidel, například že na jedné straně poražený není zabit a na druhé straně že uzná volební porážku. Kde soutěž chybí, dojde nakonec ke kvalitativně hrubší verzi boje, ke rvačce, kterou lze definovat tak, že se odehrává bez pravidel. Třeba v podobě „noci dlouhých nožů“, kdy vedení jedné frakce jedné strany zlikviduje vedení

druhé frakce. Tak se Hitler v červnu 1934 zbavil levicové (zakladatelské!) části své nacistické strany.

Takže se tu opět ukazuje, že dohoda na pravidlech je východiskem k civilizovaným řešením sporů. Proto i lze na tomto místě případně definovat demokracii, možná poněkud zkratkovitě a příliš aforisticky, jako vládu nikoli lidí, ale pravidel, které lidé postupně nalézali a shledali užitečnými do té míry, že se jim nakonec dobrovolně podřizují. Zkrátka demokracie jako vláda pravidel.

Lidé, lidstvo, potřebují soutěž, soutěže, konkurenci a teprve pak, když se soutěžní pole vyjasní, můžou nastoupit spolupráce, solidarita, bratrství. Opačně to zpravidla nefunguje. Možná bohužel, možná naštěstí. Ventily všeho druhu musejí být vždycky pohotové a soutěž, konkurence, jich nabízí celé sady. Demokracie je tak v tomto smyslu hra se vždycky nejistým výsledkem, s nejistým vítězem, ale vždycky s jistými pravidly.

*

Charakteristický byl korporativismus pro předválečné fašistické režimy, jako byl ten Mussoliniho v Itálii. Frankův autoritářský režim diktátor on sám odmítal označovat za fašistický, ale na korporativismu stál. Hlásily se k němu meziválečné režimy v Portugalsku, Rakousku, po válce pak paradoxně v Titově Jugoslávii. Tam šlo o ambiciózní „vzdorokoncept“ hospodářské (dělnické) samosprávy jako „marxovské“ alternativy k leninsko-stalinskému modelu „sovětů“. Reziduem této ctižádosti je dnešní „nepravá horní komora“ slovinského parlamentu, zvaná Státní rada (původně Komora sdružené práce), ve které jsou zastoupeny jak korporátní, tak i regionální zájmy.

Stavovství mělo své zastánce i v meziválečném Československu, v českém (šlo spíše o teoretiky) i německém světě. Nejvíce se ujaly relativně důsledně dopracované myšlenky rakouského myslitele Othmara Spanna, který koncept stavovství dovedl teoreticky nejdál. Je v jeho představách obranou proti komunismu, socialismu, ale i (údajně rozkladnému) liberalismu. Spann však odporoval rasismu, čímž se čím dál tím více dostával mimo nacistický německo-rakouský *mainstream*.

Zhruba polovina zdejších (českých a moravských) Němců („sudetských“), zprvu vůči nacismu laxních, se ostentativně hlásila ke Spannovu stavovství. Druhá polovina se postupně přibližovala k nacismu, jak jej pod tlakem z Říše propagoval a prosazoval – stále těsněji navázán i osobně na Hitlera – vůdce Sudetoněmecké strany (zprvu jen Sudetoněmecké vlastenecké fronty) Konrád Henlein. Napětí a spory mezi těmito dvěma orientacemi se nakonec

řešily násilím. Spannisté byli v prostředí sudetských Němců tak či onak později likvidováni jako nebezpečná konkurence nacismu. Tento ohlas spannismu jako explicitního ne-nacismu je vysvětlován také trvalým napětím mezi Němci sudetskými a Němci z Říše, které trvalo až do konce války a které dokonce způsobovalo nejedny těžkosti těm po válce posléze „vyháněným a odsouvaným“ Němcům. Ti nebyli ve svých nových domovech v okupačních sektorech, které tu zbyly po Velkoněmecké říši, ani zdaleka vítáni jako soukmenovci a museli se hodně přičiňovat, aby obstáli více než jiní. Dodnes je slyšet paralely Němců s Židy, kteří byli vyhnáni od nás a z Polska: „Byli jsme po válce nevítaná, odstrkovaná menšina a museli jsme držet spolu, být pracovitější, zkrátka lepší než místní.“ Také prý byli.

Tu a tam lze i dnes u nás zaslechnout spíše opatrné než hlasité zmínky o možnosti jakési revitalizace stavovského zřízení, stavovského státu, korporativismu. Opět jako alternativu vůči politickému stranictví. Je to pro ty, kteří si zoufají nad politikou, úpadkem stranictví, iracionalismu volebních kampaní, zřejmě lákavé. S korporativismem asociují principy – hesla, jako jsou jednota, pořádek, nacionalismus (řekne se spíše patriotismus, vlastenectví), „třetí cesta“ mezi socialismem a kapitalismem. Právě s těmito hesly se dostal k moci Mussolini záhy poté, když se vydal na pochod na Řím.

Korporativismus, asociující tehdy ještě s odcházejícím feudálně stavovským uspořádáním společnosti, zaujal i katolickou církev a dosud tvoří základ jejího sociálního učení. Původně šlo především o tzv. dělnickou otázku. Poprvé se jí věnoval papež Lev XIII., který v roce 1891 vyhlásil toho času vlivnou encykliku „*Rerum Novarum*“. Na ni navázal papež Pius XI. encyklikou „Čtyřicátého roku“ čili „*Quadragesimo anno*“ z roku 1931. Obě encykliky slibují překonání třídní společnosti.

V užším politologickém smyslu je obecně vzato korporativismus – v realitě velmi rozrůzněný – systémem funkčního zastoupení prostřednictvím omezeného počtu jedinečných, povinných, nesoutěživých a hierarchicky řízených skupin, které jsou funkčně specializované, státem uznané nebo schválené (případně i vytvořené) a kterým je zaručena autonomní monopolní reprezentace v určitých oborech, což je parafráze všeobecně uznávané definice Philippa Schmittera z roku 1974. Funkční reprezentace (podle místa v dělbě práce) je tu alternativou parlamentarismu (územně individuální reprezentace).

Od korporativismu se očekává nekonfliktní, nesoutěživé, nepluralistické zprostředkování – „harmonizování“ různých zájmů (nikoli ovšem idejí či hodnot) daných výlučně místem v dělbě práce: aby byli všichni spokojeni

a nemuseli se bouřit, aby nesvrhávali vlády, nevyvolávali předčasné volby, kdy pak začíná všechno skoro od začátku.

Jinak budou v korporativním zřízení zastoupeni zemědělci, jinak státní zaměstnanci, jinak stav obchodnický a další. Budou zastoupeni specializovanými komorami právě podle toho, kde, v jakém oboru pracují. Komory se mezi sebou budou dohadovat a nad tím dohadováním bude stále bdít stát, bude je usměrňovat svou autoritou, když to půjde po dobrém.

Už žádný třídní boj, ba ani nechutný předvolební boj, žádní levicoví radikálové, ale ani umanutí liberálové, konec vzájemně se rušících koalic, žádné handrkování o dílčí výhody, žádné zájmy stranické byrokracie. Místo toho všeho rozumné dohadování o zájmech pracujících dělníků, mistrů i majitelů podniků pod rozumnou patronací státu.

Svůdná myšlenka korporativismu byla v reálném světě států nejúplněji, ale stejně ne důsledně, uplatněna jen v Mussoliniho fašistické Itálii. Mussolini zrušil politické strany a „parlament“ se stal shromaždištěm 22 korporací, vybraných vlastně libovolně podle oborů lidské práce. Proč zrovna 22, proč ne 4 nebo 32? Každý Ital patřil (byl zařazen) do jedné z komor, aniž se ho kdo ptal. Lidé třeba z potravinářského průmyslu, majitelé podniků i dělníci patřili do jedné z komor a hájili zájmy oboru, odvětví, konkrétně potravinářů. Mezi nimi (uvnitř komor) tedy zpravidla nevznikaly, ani neměly vznikat zásadní konflikty. Komory se pak dohodly, musely dohodnout, na hospodářské politice státu. Komory byly něco jako „odborníky podle odvětví“, ale s opačným cílem: nikoli chránit své členy, ale ulamovat předem všechny hroty, pacifikovat konflikty, nikoli třeba vést stávkové boje za vyšší platy či lepší pracovní podmínky.

Strany nebyly v Mussoliniho Itálii žádné, kromě té Mussoliniho, fašistické. Fašismus svými symboly odvozenými z tradic staré velké Říše římské ukazuje na jednotu a velikost národa jako na hodnotu cílovou. Ovázané pruty liktorů (něco jako dnešních univerzitních pedelů, tenkrát v průvodech římských konzulů), čili svazek, *fascis*, měly symbolizovat moc zaručující jednotu. Kdo by si ji nepřál? Takové symboly jednoty má pomalu každý stát. My máme (či měli jsme) také „tři pruty Svatoplukovy“ a na americkém kovovém dolaru je rovněž latinské *e pluribus unum*, tedy *out of many, one*, česky snad „jednota v mnohosti“.

Ale za jakou cenu? Jednota fašistického státu vedeného odporem k parlamentarismu a demokracii, proti kapitalismu a socialismu, proti církvi, Židům, národnostním menšinám, byla pozitivně spojována právě s myšlenkou korporativismu. S jednotou nikoli dosahovanou, tím méně dosaženou,

ale jednotou předjednanou, předem hotovou, posléze vynucovanou, nikoli až výslednicí urovnávání, usmiřování. Umrtvené konflikty (například mezi bohatými a chudými uvnitř jedné korporace) nepřestanou být konflikty. Taková situace si dříve či později řekne o autoritářské vedení státu.

„Neokorporativismus“ označuje současné pokusy prý rozumné prvky tohoto fašistického „-ismu“ použít, aniž by byla popřena pluralitní soutěž politických stran. Ústavně nezávazná, ale autoritou aktérů opatřená ujednání vedení korporací s rakouským kancléřem (předsedou vlády) jednou za čtvrt roku slouží jako prý užitečné, i když právně nezávazné směrnice o žádoucích směrech především hospodářského rozvoje země. V zemi našeho jižního souseda jsou čtyři komory a každý občan patří do jedné z nich, aniž si toho musí být vědom, přičemž to nejspíše ovlivňuje jeho život. Setkávání kancléře s představiteli komor není ústavní institucí, poněkud může připomínat naši „tripartitu“, tj. nezávazné, ale důležité, přinejmenším relevantní setkávání premiéra (zástupce státu) s představiteli Svazu zaměstnavatelů a s představiteli organizace celostátních odborů (Českomoravská konfederace odborových svazů). Tedy stát, podnikatelé, zaměstnanci. Funkcí takového setkávání může být včasná signalizace možných poruch, napětí, preventivní působení na možné sociální konflikty. Pravda je, že v Rakousku se téměř nestává. Kritici však namítají, že se za to platí dosti vysoká cena. Rakouská ekonomika je v důsledku této svým způsobem předpolitické regulace jaksi přitlumená – sice žádné strmé vzestupy, ale ani poklesy HDP.

Silnější korporativismus zaznamenáváme v již zmíněném Rakousku, dále také ve Švédsku, Norsku a Švýcarsku. Slabý je naopak ve Velké Británii, Francii a Itálii. Nejslabší je v USA.

Nacionalismus

Nacionalismus a politika, národní společenství a politické společenství nejdou obvykle dohromady. V politickém prostředí se vyjednává o spravedlnosti ve sporu s efektivností, o pravicových prioritách ve sporech s levicovými, o míru svobody ve sporech s mírou rovnosti, o slabším, či silnějším státu. Národní cítění je z tohoto hlediska „předpolitické“, protože jsou-li národy prožívány jako etnické, kmenové, jde o danosti, o kterých nelze dost dobře vyjednávat. Jsou prostě dané, podobně jako zděděná náboženská víra. Němci se ještě donedávna neskřývali mluvit i v jazyce práva o krvi, o společenství krve. Dříve se ještě dodávala „půda“. „Krev a půda“ znělo hrozivě.